

3. *Panchenko A. M.* Russkaya kultura v kanun petrovskih reform / A. M. Panchenko. – Leningrad, 1984. – 202 s.
4. *Saponov M. A.* Menestrel'i. Kniga o muzyike srednevekovoy Evropy / M. A. Saponov. – Moskva : Klassika-НН1, 2004. – 400 с.
5. *Hrenov N. A.* Zrelischa v epohu vosstaniya mass / N. A. Hrenov. – Moskva : Nauka, 2006. – 646 s.
6. *Shumakova C. M.* Genezis i evolyutsiya harkovskoy shkolyi tsirkovogo iskusstva : dis. na soisk. uchenoy stepeni kand. iskusstv. : 26.00.04 / S. M. Shumakova. – Harkov, 2015. – 288 s.

CULTUROGENESIS OF THE CIRCUS ART

Pozharskaya Olena, Postgraduate Student,
National Academy of Managerial Personnel of Culture and Arts, Kyiv

The article focuses on the necessity of a holistic and comprehensive study of the circus as a phenomenon of culture, in particular its cultural specificity, the conditionality of its development by socio-economic, historical, political, and aesthetic factors. The content of the carnival as the source of many forms of spectacular culture, including circus, is revealed. It emphasizes that the carnival culture initiated such cultural phenomena as buffooning and jugglery, which represent an example of visual-auditory synthesis and correspondence in the epoch of the Middle Ages with the ideas of the people about the freedom of the creative spirit, the joy of sensory perception of the world. The common and distinctive features of sweeping and juggling are presented. It is noted that the cultural-genetic nature of the circus art also reveals the connection of the circus with various forms of spectacular culture, in particular, with the folk doll theater, the illusion, the «carrousel tradition».

Key words: circus, circus genres, carnival, sweepy, juggler, carrousel, art, culture.

UDC 008+791

CULTUROGENESIS OF THE CIRCUS ART

Pozharskaya Olena, Postgraduate Student,
National Academy of Managerial Personnel of Culture and Arts, Kyiv

The aim of this article is to find out the cultural origin of the circus art in connection with folk traditions.

Research methodology. The research is based on the principle of historicism and the dialectical method for studying the genesis, ontology and phenomenology of the circus.

Results. The article focuses on the necessity of a holistic and comprehensive study of the circus as a phenomenon of culture, in particular its cultural specificity, the conditionality of its development by socio-economic, historical, political, and aesthetic factors. The content of the carnival as the source of many forms of spectacular culture, including circus, is revealed. It emphasizes that the carnival culture initiated such cultural phenomena as buffooning and jugglery, which represent an example of visual-auditory synthesis and correspondence in the epoch of the Middle Ages with the ideas of the people about the freedom of the creative spirit, the joy of sensory perception of the world. The common and distinctive features of sweeping and juggling are presented. It is noted that the cultural-genetic nature of the circus art also reveals the connection of the circus with various forms of spectacular culture, in particular, with the folk doll theater, the illusion, the «carrousel tradition».

Novelty. Scientific novelty is to find out the cultural origin of the circus art in connection with folk traditions.

The practical significance. The practical significance of the research is determined by the fact that the results of the work can contribute to the further study of cultural and socio-aesthetic features of the circus art.

Key words: circus, circus genres, carnival, sweepy, juggler, carrousel, art, culture.

Надійшла до редакції 5.11.2017 р.

УДК 39:081.891

СТУДІЮВАННЯ ОБРЯДІВ РОДИННОГО Й КАЛЕНДАРНОГО ЦИКЛІВ

Кухаренко Олександр Олександрович, кандидат філологічних наук, доцент,
Харківська державна академія культури, м. Харків
art-red@ukr.net

Проводиться детальний аналіз здійсненого попередниками в галузі наукових вивчень народної обрядовості. Обрядовість фіксували Г. де Боплан, Г. Калиновський, П. Чубинський, І. Червінський, І. Франко й О. Рошкевич, М. Лисенко, І. Демченко, В. Верховинець, Б. Грінченко, С. Ярошинська. Якісно новий рівень студіювання народних обрядів в українській науці з'являється, починаючи з 90-х рр. ХХ ст., завдячуючи працям В. Балущка, О. Курочкіна, І. Несен, Н. Лисюк. Дослідження символіки статевих стосунків, тілесності, культу родючості, фалічного та оргіастичного культів склало основу праць О. Боряк, І. Ігнатенко, Г. Кабакової, О. Кісь, С. Лашенко, М. Маєрчик, Н. Пушкарєвої, створених в останні роки.

Ключові слова: обрядовість, родинні обряди, календарні обряди.

Постановка проблеми. Дослідженню української народної обрядовості сьогодні приділяється достатньо уваги етнографами й етнологами, фольклористами й антропологами. Культурологія з пересторогою ставиться до цієї народознавчої царини відображення народного світогляду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Будь-яке наукове дослідження потребує проведення аналізу певних досягнень у визначеній науковій галузі. Доробок культурологів у справі вивчення національних обрядів є недостатнім, тому за основу взято напрацювання представників інших народознавчих дисциплін – В. Балушка, О. Боряк, І. Ігнатенко, Г. Кабакової, О. Кісь, М. Маєрчик, Н. Пушкарьової.

Мета дослідження – провести детальний аналіз того, що зроблено попередниками в галузі наукових вивчень народної обрядовості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш, ніж охарактеризувати етапи й методи дослідження, праці вчених у даному спрямуванні, зазначимо, що слід розподіляти напрацювання на дослідження народних обрядів, на їхні записи (переважно етнологічні) та такі, що поєднують збирацьку діяльність зі студіюванням. Дослідження відбувалися як у рамках одного конкретного обряду, так і з залученням кількох обрядів для порівняння. Часто поховальний обряд порівнювали з весільним, а великодній – із різдвяним. Записи обрядів здійснювалися не рівномірно, привілейоване становище належало обрядам родинного циклу, зокрема весільним.

Перша згадка про українське весілля зустрічається в записах французького картографа Г. де Боплана, здійснених у другій чверті XVII ст. Першим науково-етнографічним став «Опис весільних українських простонародних обрядів...» Г. Калиновського, видання якого здійснене в Петербурзі 1777 р. Весільну обрядовість фіксували І. Червінський та І. Франко на Галичині, М. Лисенко на Полтавщині, І. Демченко й В. Верховинець на Київщині, Б. Грінченко на Слобожанщині, Є. Ярошинська на Буковині.

Наступний крок – ритуальні записи родинного та календарного циклів. Наймасштабніші записи належать П. Чубинському, здійснені впродовж трьох експедицій (1869–1871 рр.), матеріали яких дозволили підготувати семитомне видання. Четвертий том «Трудов», що з'явився в 1877 р., цілком присвячений обрядам і фольклорним творам, які їх супроводжували. Для свого часу видання П. Чубинського було значним кроком уперед на шляху фіксації народної творчості та етнографічних вивчень.

Наприкінці XIX – початку XX ст. дослідники розподілилися на аматорів, що на периферії займалися польовими записами обрядів, і учених, що студіювали матеріали, накопичені першими. До останніх слід віднести О. Потебню зі значною аналітичною працею «Про міфічне значення деяких обрядів і вірувань», М. Сумцова – «Про весільні обряди, переважно російські», В. Охримовича – «Значення малоруських весільних обрядів і пісень в історії еволюції сім'ї».

Поєднання збирацької та дослідницької діяльності якісно відобразилося на працях Ф. Вовка й З. Кузелі. Науковці філологічної школи, зокрема О. Потебня, заклали фундамент для появи і розвитку історико-типологічного, структурно-семіотичного, етнолінгвістичного, історично-психологічного та інших вивчень обрядовості. Ще в XIX ст. визначилися два основні напрями студіювань – еволюціонізм і міфологізм. Еволюціоністи (М. Сумцов і В. Охримович), у весільному обряді вбачали елементи ранніх форм шлюбу (договору, купівлі, викрадення). Погляди еволюціоністів у 20-х рр. XX ст. поставив під сумнів Є. Кагаров, указавши, що такі елементи як крик, галас, биття посуду та перевдягання збереглися ще й в інших традиціях і ритуалах [3; 161].

На той час припадає новий період активності в зацікавленості науковців народною обрядовістю. Окрім названого Є. Кагарова, слід відзначити М. Грушевського, К. Грушевську, В. Камінського та К. Черв'яка з його «Дослідженням похоронного обряду (Похорон як весілля)».

Природній розвиток української науки в галузі ритуальних вивчень перервався наприкінці 20-х р. репресіями й навіть знищенням дослідників.

Для світової наукової думки початок XX ст. дав три основні підходи для вивчення ритуалу – психоаналітичний, завдяки працям З. Фрейда; структурно-функціональний, основу якого заклав Е. Дюркгейм; і теорії переходу, що належить Арнольду ван Генепу. Праця французького етнографа й фольклориста «Обряди переходу» з'явилася 1909 р.

За Генепом сутність обряду полягає в тому, щоб забезпечити перехід людини від одного суспільного стану до іншого, що стосується обрядів родинного циклу. У календарних обрядах переходом є зміни космічних явищ – фаз Місяця, сезонної пори чи пори року. У всіх обрядах наявні три однакові складові: вилучення, перехід, залучення.

Після захоплення Генеповою теорією та її нищівної критики відбулося згасання інтересу; повернення до її подальшої розробки розпочалося лише в 50-х рр. минулого століття. Однак для

української науки таке стало можливим, починаючи лише з 90-х рр., а в час, коли англійські соціологи М. Глюкман, В. Тернер, Е. Ліч на основі обрядів переходу створили струнку структуру, українські дослідники В. Борисенко, Н. Гаврилюк, Н. Здоровага, О. Кравець, О. Правдюк у працях 1960–1980 рр. експлуатували порівняльно-типологічний опис регіональних варіантів обрядів.

Єдине, чим прислужувалися для науки такі дослідження, – накопичення та популяризація етнографічних матеріалів. Так, 1970 р. у видавництві «Наукова думка» видано збірку в двох книгах «Весілля», що об'єднала всі відомі на той час записи українських весільних обрядів. «Основна мета, яку переслідували упорядники даного тому, – подати весілля в найповнішому його виявленні, де були б представлені в органічній діалектичній єдності поетичне слово народу, його музичне звучання та драматична дія» [1; 5].

Теорія Генепа й сьогодні являє прогресивну модель для подальших досліджень. Свого часу М. Еліаде вказав на ініціальну природу ритуалів, де обов'язково присутні мотиви символічної смерті й переродження в новому статусі. Така концепція є близькою до праць В. Проппа, що досліджують обряд ініціації через переродження в чарівній казці, а згодом – до праць А. Байбуріна, котрий сприймає обряди як необхідність комунікації цього світу з тим, і смерть, навіть символічна, є відходом до потойбіччя та поверненням у новому соціальному статусі.

М. Маерчик також експлуатує Генепову модель і дає власну інтерпретацію схеми переходу, в якій присутні три фази – доритуальна, ритуальна, післяритуальна, а власне ритуал розподіляється ще на дві фази – елімінативну та інтегративну [6; 48–49], які слід уважати трансформацією етапів вилучення й залучення, запропонованих Е. Лічем.

Були й інші шляхи та методи дослідження народної обрядовості. Міфологічна теорія ритуалу, яку розвивав ще М. Сумцов у другій пол. XIX ст., стала основою для праць В. Топорова та М. Еліаде. Останній календарні свята розглядав як постійне повернення до періоду «початку часу», коли ритуал відтворював заснування світу, створення перших людей чи інші події космогонічного міфу. Відмінність родинних обрядів від календарних полягає в тому, що перехід перших відбувається лише один раз у житті кожної конкретної людини, а календарний перехід повторюється щороку [7; 48]. Зв'язок між циклами родинних і календарних обрядів є очевидним. Приміром, поховальний обряд передбачає повернення душі до цього світу на сьомий і сороковий день, що відзначається обрядами родинного циклу. А потім щорічно, напередодні Різдва чи Великодня, де прихід душі небіжчика розглядається вже з точки зору календарних ритуалів, оскільки кожен конкретний померлий стає частиною загального культу предків певного роду.

На 60-ті рр. XX ст. припадає зародження російської семіотичної школи, представники якої вдавалися до структурно-семантичних методик дослідження, що дали суттєві результати в справі вивчення обрядовості. Показовим був той факт, що для дослідження широко використовувалися ритуальні записи, здійснені на території України, а науковці в переважній більшості випадків указували, що об'єктом вивчень слугували світоглядні основи народних обрядів східних слов'ян. Найпоказовішими працями в цьому напрямі є «Житло в обрядах і уявленнях східних слов'ян», «Ритуал у традиційній культурі» А. Байбуріна, «Молодість у символізмі перехідних обрядів східних слов'ян: учення й досвід церкви в народному християнстві» Т. Бернштам, «Шлюб і весілля в слов'янській народній культурі: семантика й символіка» О. Гури, «Поетика обряду. Поховальна обрядовість східних і південних слов'ян» О. Седакової, «Поліський народний календар», «Образ світу в тексті й ритуалі» С. Толстой.

Якісно новий рівень студіювання народних обрядів в українській науці з'являється, починаючи з 90-х рр. XX ст., завдячуючи працям «Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників», «Обряди ініціації українців та давніх слов'ян» В. Балушка, «Українські новорічні обряди «Коза» і «Маланка» (з історії народних масок)» О. Курочкіна. В останній праці проводиться структурний аналіз традиційних народних забав, що виконувалися під час святкування Нового року.

За фольклорними та етнографічними джерелами автор реконструює перебіг обрядів, пояснює їхню структуру й походження. Світоглядні засади українців інтерпретуються через традицію народної маски, що постає то як сакрально-магічна річ чи святковий реквізит, то як обрядовий персонаж чи художній символ. Дослідник висловлює припущення, що ряджені щедрувальники відображали «представників потойбічного світу, що провідують живих родичів у визначені святкові терміни і обов'язково вночі» [5; 132].

Праці В. Балушка, в яких він будує дослідження від ініціаційних обрядів цехових ремісників до широкого загалу ритуальних дійств, виявилися новаторськими, оскільки не вивчалися в радянські часи з ідеологічних мотивів. На широкому етнографічному, фольклорному та історичному матеріалі

дослідник аналізує посвячувальні воїнсько-дружинні, запорозькі, цехові, ремісничо-парубоцькі, косарські, кобзарсько-лірницькі обряди. Архетип ініціативних переходів є вічним, оскільки цілком властивий людській культурі.

До вказаних праць у галузі дослідження національних обрядів слід додати книгу І. Несен «Весільний ритуал Центрального Полісся: традиційна структура та реліктові форми (середина XIX–XX ст.)», а також дисертаційне дослідження Н. Лисюк «Динаміка весільного сюжету та образів (спроба реконструкції)». Об'єднує їх те, що дослідниці намагаються реконструювати весільний ритуал; у першому випадку – Центрального Полісся, найбільш постраждалого від Чорнобильської аварії регіону. У роботі широко використані польові матеріали, що зберегли реліктові явища в структурі, зібрані автором у 1993–2003 рр., та зіставлені з архівними записами класичного періоду. До здобутків І. Несен слід віднести виявлення інваріантів обрядової моделі, різновидів шлюбної композиції та аналіз семіосфер дійства.

Не можна не відзначити статей «Одяг українців у весільній обрядовості (кінець XIX – перша половина XX ст.)» Т. Агафонової, «Архетип «Syzygie» в структурі української весільної обрядовості» З. Босик, «Парубоцька забава «Тріпак» та новорічні святкування в с. Вороблевиці» М. Гладкого, «Купальська жертва в археологічному та етнографічному контекстах» З. Кудрявцевої, «Семантика любовно-шлюбного мотиву зимових свят народного календаря українців» О. Ліманської, «Аксіоконстанти в стародавній святковій обрядовості українців» В. Чуйка, «Реліктове значення ініціативних ритуалів у поліській весільній обрядовості» та «Обряд викликання дощу в країнах Європи (генетичний аспект)» В. Давидюка. Останній автор намагається з'ясувати походження плювіального обряду та вбачає в цьому кілька парадигм: імітативна магія, символічна імітація, жертвопринесення, поєднання магії з міфологічними уявленнями, християнські методи. Наведені парадигми вкладаються в три концептуально-сміслові версії обряду – імперативна (імітування дощу), задобрювальна (потоплення жертв і пошанування утоплеників), спрямована на видобування сирій землі (відображення аграрного культу) [2; 75]. Обряд викликання дощу набуває актуальності лише в умовах землеробства. Вперше зображення дощових потоків на заскорогодженій площі з'являється на кераміці буго-дністровської неолітичної культури, що датується серединою V ст. до н.е. У подальшому обряд імітативного викликання дощу зник унаслідок зміни кліматичних умов. Великодне чи купальське обливання є результатом перетворення плювіального обряду на люстральний, в результаті якого потенційні шлюбні партнери мають очиститися для нового етапу дошлюбного спілкування. Друга хвиля посушливого клімату, що припала на бронзовий вік, змусила згадати про способи викликання дощу й стала останнім фактором корекції обрядових дій, що збереглися до нашого часу [2; 83–84].

У статті Р. Кіся «Первісна семіотичність шлюбної магії (Ерос і водна стихія)» дослідник доводить, що вода в архаїчних обрядах відігравала не лише катарсичну (очисну) функцію, а й визначалася як носій жіночого начала та входила до тріади «вода – земля – жіноче». Такі обрядові дії, як вмивання дівчини задля прискорення шлюбу, масове обрядове шмагання «старих дівок» у воді, купання дівчат у росі на Купала, ритуальне ходіння молодят по воді, пошлюблення в воді в обрядових піснях є універсальною мовою символів, безпосередньо пов'язаною з самовідтворенням, оновленням, віднайденням первісної цілісності в результаті сполуки чоловічого й жіночого. «Водна стихія, що не знає жодних перепон, що невблаганно заливає «дороженьки» людські, що підступає до самих «воріт» молоді, – це амбівалентна стихія ЕРОСУ, – стихія, що в ній нутре і щонайвища міра радості та блаженства, і загроза самовтрати, «потопання» водночас» [4; 97]. Якість новітніх для наукової думки досліджень залежала від загальної зацікавленості українською минувиною, ґрунтовними записами класичного періоду та інтеграції напрацювань західних науковців. Саме ці три шляхи стали визначними в новітній хвилі досліджень українських національних обрядів. Слід відзначити, що стаття Р. Кіся, що з'явилася в середині 90-х рр. XX ст., стала своєрідною точкою відліку для досліджень у галузі статевого начала, сексуальних стосунків, родючості, покладених в основу українських землеробських обрядів. Дослідження відображення та символіки статевих стосунків, тілесності, культу родючості, фалічного та оргіастичного культів складало основу праць О. Боряк, І. Ігнатенко, Г. Кабакової, О. Кісь, С. Лашенко, М. Маєрчик, Н. Пушкарьової, створених в останні роки, але їх розгляд цілком заслуговує на окреме дослідження.

Висновки. Таким чином, обрядовість, у т.ч. й національні обряди є об'єктом вивчення багатьох наукових дисциплін, зокрема етнології, фольклористики, лінгвістики, антропології. Напрацювання в цих наукових спрямуваннях мають закласти фундамент детальному вивченню обрядовості культурологією.

Список використаної літератури

1. *Весілля* : у 2-х кн. / упоряд. текст., прим. М. М. Шубровської; упоряд. нотн. матер. О. А. Правдюк. – Кн. 1. – Київ : Наук. думка, 1970. – 454 с.
2. *Давидюк В. Ф.* Обряд викликання дощу в країнах Європи (генетичний аспект) / В. Ф. Давидюк // Родовід. – 1994. – № 9. – С. 72–85.
3. *Кагаров Е. Г.* Состав и происхождение свадебной обрядности / Е. Кагаров // Сб. Музея антропологии и этнографии. – 1929. – № 8. – С. 152–193.
4. *Кісь Р. Я.* Первісна семіотичність шлюбної магії (Ерос і водна стихія) / Р. Кісь // Сучасність. – 1994. – № 1. – С. 83–98.
5. *Курочкін О. В.* Українські новорічні обряди «Коза» і «Маланка» : (З історії народних масок) / О. Курочкін. – Опішне : Укр. народознав., 1995. – 377 с.
6. *Маєрчик М. С.* Ритуал і тіло. Структурно-семантичний аналіз українських обрядів / М. Маєрчик. – Київ : Критика, 2011. – 326 с.
7. *Eliade M.* Le mythe de l'éternel retour. Archétypes et répétitions / Mircea Eliade. – Paris : Gallimard, 1989. – 192 p.

References

1. *Vesillia* : u 2-kh kn. / uporiad. tekst., prym. M. M. Shubrovskoi; uporiad. notn. mater. O. A. Pravdiuk. – Kн. 1. – Kyiv : Nauk. Dumka, 1970. – 454 s.
2. *Davudiyk V. F.* Obriad vyklykannia doschu v krainakh Yevropy (genetychnyi aspekt) / Viktor Davudiyk // Rodovid. – 1994. – № 9. – S. 72–85.
3. *Kagarov E. G.* Sostav i proiskhozhdenie svadebnoi obriadnosti / E. Kagarov // Sb. Muzeia antropologii i etnografii. – 1929. – № 8. – S. 152–193.
4. *Kis R. Ya.* Pervisna semiotychnist shliubnoi magii (Eros I vodna stykhiia) / Roman Kis // Suchasnist. – 1994. – № 1. – S. 83–98.
5. *Kurochkin O. V.* Ukrainski novorichni obriady «Koz» i «Malanka» : (Z istorii narodnykh masok) / Oleksandr Kurochkin. – Opishne : Ukr. narodoznav., 1995. – 377 s.
6. *Maierchik M. S.* Rytual i tilo. Strukturno-semantychnyi analiz ukrainskykh obriadiiv rodynnogo tsykladu / Mariia Maierchik. – Kyiv : Krytyka, 2011. – 326 s.
7. *Eliade M.* Le mythe de l'éternel retour. Archétypes et répétitions / M. Eliade. – Paris : Gallimard, 1989. – 192 p.

THE STUDY OF THE FAMILY AND CALENDAR CYCLES RITES

Kukharenko Oleksandr, Ph.D in Philology, Associate Professor,
Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

A detailed analysis of the folk rites performed by the predecessors in the field of the scientific studies is given. Rituals were documented by G. de Beauplan, H. Kalynovskyi, P. Chubynskyi, I. Chervinskyi, I. Franko and O. Roshkevych, M. Lysenko, I. Demchenko, V. Verkhovynets, B. Hrinchenko, Ye. Yaroshynska. A qualitatively new level of studying the folk rites in the Ukrainian science appeared starting from the nineties of the 20th century thanks to the works of V. Balushka, O. Kurochkina, I. Nesen, N. Lysiuk. The research of symbols of sexual relations, corporality, fertility culture, phallic and orgiastic cults became a foundation for the works of O. Boriak, I. Ihnatenko, H. Kabakova, O. Kis, S. Lashchenko, M. Maierchik, N. Pushkariova, created during the last years.

Key words: ritualism, family rites, calendar rites.

UDC 39:081.891

THE STUDY OF FAMILY AND CALENDAR CYCLES RITES

Kukharenko Oleksandr, Ph.D in Philology, Associate Professor,
Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

The aim of the article is to carry out a detailed analysis of the folk rites performed by the predecessors in the field of the scientific studies.

Novelty lies in the fact that ritualism is researched insufficiently from the point of view of culture studies, consequently it is necessary to analyze its today's level of study by other sciences.

Research methodology is based on the descriptive and comparative-historical methods that are quite sufficient for the analysis of the previous groundworks.

Results. At the turn of the 19-th – 20-th centuries the researchers were divided into amateurs who were concerned with the field records of rites on the periphery, and elderly and eminent scholars who studied the materials accumulated by the first group. O. Potebnia with considerable analytical work «About the Mythic Meaning of Some Rites and Faiths», M. Sumtsov – «About Wedding Rites, Predominantly Russian», V. Okhrymovych – «Significance of the Little Russian Wedding Rites and Songs in the History of Family Evolution» should be referred to the latter group of researchers. The combination of gathering and research activities is qualitatively reflected in the works of F. Vovk and Z. Kuzelia. French ethnographer Arnold van Gennep in his work «The Rites of Passage» that appeared in 1909 perceived the essence of the

rite in providing the passage of a man from one social status to another. Today Genep's theory is a progressive model for the further research. M. Maierchuk in the work «Rite and Body. Structural and Semantic Analysis of the Ukrainian Rites» gives her own interpretation of the scheme of passage. The research of symbols of sexual relations, corporality, fertility culture, phallic and orgiastic cults became a foundation for works of O. Boriak, I. Ihnatenko, H. Kabakova, O. Kis, S. Lashchenko, M. Maierchuk, N. Pushkariova, created during the last years. Ritualism is the object of study of a lot of scientific disciplines, namely ethnology, folkloristics, linguistics, anthropology. The groundworks in these directions have to lay a foundation for the detailed study of ritualism by the culture studies.

Key words: Ukrainian ritualism, family and calendar rites.

Надійшла до редакції 7.11.2017 р.

УДК 738.04(477.5):001.891](045)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МАКРОІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ ОРНАМЕНТАЦІЇ КЕРАМІКИ ДНІПРОВСЬКОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ

Щербань Анатолій Леонідович, кандидат історичних наук,
старший викладач, Харківська державна академія культури, м. Харків
kozaks_1978@ukr.net

Концептуально висвітлено апробовану автором на матеріалах Лівобережної України методологію дослідження орнаменталістики кераміки. Підсумовано, що вона має ґрунтуватися на ступінчастому аналізі масових джерел в межах «улікової» наукової парадигми з використанням фундаментальних та спеціальних методів дослідження. Необхідно дотримуватися принципів історизму та типологічного висвітлення культури, використовувати позитивні досягнення еволюціонізму, дифузійнізму та функціоналізму.

Ключові слова: методологія, макроісторичне дослідження, орнамент, кераміка.

Постановка проблеми. Термін «макроісторія» застосовується для позначення максимально широкого охоплення історичної реальності з концептуальним осмисленням. Тобто виходу за межі хроноструктурно послідовної чітко розмежованої історичної феноменології на грань філософського пізнання суті та призначення історії [5; 377]. Оскільки історія проявляється в матеріальних і духовних результатах людської діяльності, макроісторичні концепти базуються на їх аналізі. Одним із найбільш виразних і вивчених є орнаменталістика кераміки, яка від доби неоліту до сьогодення масово і безперервно використовується носіями різних етнокультурних традицій, відображає технологічні знання гончарів, пануючі в суспільстві вірування, світоглядні уявлення й естетичні вподобання.

Гене́за орнаменталістики кераміки, використовуваної мешканцями Лівобережної України, регіону зі специфічним історичним розвитком культурних традицій, висвітлена в узагальнюючих публікаціях автора [16; 17]. Але дослідницька методологія детально не охарактеризована. Необхідність висвітлення апробованого автором методологічного підходу, який може використовуватися іншими дослідниками подібної проблематики, обумовлює *актуальність* даної студії.

Мета дослідження: характеристика методологічної основи вивчення динаміки орнаменталістики кераміки в макроісторичному аспекті (від часів неоліту до кінця ХІХ ст.).

Виклад основного матеріалу. Нижня межа дослідження – початок на даній території гончарства. Верхня – час, з якого в народній орнаменталістиці провідного гончарного осередку регіону, Опішного (сучасна Полтавщина), з'явилися нові композиції, впроваджені заводськими та академічними художниками. Їх вивчення потребує застосування специфічних методів.

Макроісторичне мислення притаманне людству з глибокої давнини. Результати міфологічних тлумачень макроісторичних процесів через усвідомлення та пояснення природної циклічності помітні в більшості давніх вірувань і релігійних вчень. У ХVІІІ–ХІХ ст. (Дж. Віко, Ж.-А. Кондорсе, О. Конт, Г. Спенсер, К. Маркс) розпочалося теоретичне їх студіювання, яке в ХХ ст. оформилося в дослідницьку галузь. На міждисциплінарному рівні філософами, культурологами та істориками розроблена з використанням різних підстав для визначення «стрижневих» процесів, на яких базується хід історії, група теорій, котрі претендують на пояснення культурно-історичного процесу. О. Шпенглер звернув увагу на життєві цикли окремих організмів культури, К. Маркс – макроекономічні процеси, А. Чижевський – цикли сонячної активності, Л. Гумільов – стадії розвитку етносів, К. Чижевський – етапи руху людства до духовного єднання, П. Сорокін – зміну балансу між матеріальним та духовним початками в картинах світу, А. Тойнбі – «траєкторії» розвитку локальних цивілізацій через діалог із Логосом, Ю. Лотман – «вибухові трансформації» семіотичного ядра культури [5; 377–378]. Загалом дані концепції зводяться до трьох схем